

УДК 336.13

Куряча Н.В.

кандидат економічних наук,
старший викладачДніпропетровського національного університету
імені Олеся Гончара

НАУКОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМЦІВ

SCIENTIFIC BASIS OF FORMATION CONDITIONS OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AND PENSION PROVISION OF ENTREPRENEURS

АНОТАЦІЯ

Вирішення кожною окремою державою світу суперечності між виробничою ефективністю і соціальною справедливістю в західній економічній літературі зведено до таких чотирьох принципів реалізації державою соціальної справедливості, як егалітарний; роулсіанський; утилітарний; ринковий. Пенсійне забезпечення, що є основною складовою системи соціального забезпечення населення в Україні, є стратегічною системою.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, соціальний дохід, система соціального забезпечення, соціальний захист, соціальна політика, пенсійна система, підприємництво.

АННОТАЦИЯ

Решение каждым отдельным государством мира противоречия между производственной эффективностью и социальной справедливостью в западной экономической литературе сведено к таким четырем принципам реализации государством социальной справедливости, как эгалитарный; роулсианский; утилитарный; рыночный. Пенсионное обеспечение, являясь основной составной частью системы социального обеспечения населения в Украине, является стратегической системой.

Ключевые слова: пенсионное обеспечение, социальный доход, система социального обеспечения, социальная защита, социальная политика, пенсионная система, предпринимательство.

ANNOTATION

Addressing every single state in the world the contradiction between production efficiency and social justice in the Western economic literature reduced to four principles of implementation of state social equity, egalitarian; roulsiansky; utilitarian; market. Pension provision, being a major component of social security of the population in Ukraine is a strategic system.

Keywords: pensions, social income, social security system, social protection, social policy, pension system, entrepreneurship.

Постановка проблеми. Формування теорії розвитку соціальних відносин у підприємницькій діяльності тісно пов'язане з розвитком теоретичних основ справедливого розподілу матеріальних благ і розвитком ідей держави загального достатку. Ідеї справедливого розподілу матеріальних благ ґрунтувались на становленні філософії загальних цивільних прав, яка бурливо стала розвиватися після буржуазно-демократичних революцій (Дж. Локк – представник цієї філософії – стверджував, що суспільство повинне піклуватися про кожного індивідуума, розглядаючи його як мету свого існування).

Соціал-демократи Німеччини В. Зомбарт, А. Вагнер, Л. Брентано розширили філософію цивільних прав та зробили спроби розробки власної схеми розвитку суспільства за допомогою соціальної політики держави у розвитку підпри-

ємництва. В. Зомбарт передбачив ідею створення концепції соціальної ринкової економіки [1].

Продовжив розвиток ідеї соціальної політики К. Каутський. К. Маркс визначав, що уявлення про права людини повинне охоплювати, крім цивільного аспекту, також і «соціальний».

Вперше словосполучення «соціальний дохід» з'явилося завдог до його сучасного смислового значення і було використано французьким економістом Ж.Б. Сейєм у праці «Трактат політичної економії», де він зазначав, що у створенні вартості беруть участь три чинники, а саме праця, капітал, природа, які забезпечують соціальні доходи у вигляді зарплати, прибутку та земельної ренти.

Соціальну теорію розподілу обґрунтував М.І. Туган-Барановський у роботі «Основи політичної економії». В основу теорії покладено такі два чинники, як продуктивність суспільної праці і система соціальних відносин.

У процесі розвитку економічних відносин теоретичне обґрунтування необхідності соціального забезпечення підприємців та непрацевдатних громадян виникло в кінці XIX – на початку XX століття, тобто в період інтенсивного процесу індустріального розвитку та зростання чисельності робітників найманої праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «соціальне забезпечення» застосовується і в Концепції соціального забезпечення громадян України. Особливості розвитку системи загальнообов'язкового державного соціального страхування було досліджено Е.М. Лібановою [7, с. 61].

І.Л. Сазонець у монографії «Фінансовий механізм пенсійної системи України в умовах трансформації світової економіки» визначає соціальне забезпечення таким чином: «Під кутом зору економіки соціальне забезпечення – це організаційні заходи держави зі створення соціальних фондів і використання їх за цільовим призначенням». Вчений стверджує, що «пенсійні відносини є основним видом суспільних відносин, які складають систему соціального забезпечення. Відносини в сфері пенсійного забезпечення стали єдиним внутрішньо узгодженим і взаємопов'язаним самостійним видом суспільних відносин» [8].

В роботі Б.О. Надточія, Л.А. Демчука «Пенсія в Україні. Коментар до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»» [6] формується концепція щодо функціонування солідарної системи загальнообов'язкового державного страхування, подаються основні принципи введення цієї системи.

В.Л. Міненко в роботі «Реформування пенсійного забезпечення як чинник підвищення рівня зайнятості та розвитку ринку праці в Україні» стверджує: «У різних державах світу існують системи пенсійного забезпечення, в діяльності яких уряд відіграє вирішальну роль. Проте між цими системами існують суттєві відмінності, які відображають різні економічні умови, політичні структури, особливості розподілу відповідальності між державним і приватним секторами, а також історичний розвиток кожної країни» [5].

Негативні тенденції в сфері пенсійного забезпечення в Україні так визначаються Л.В. Шаульською: «Сьогодення характеризується багатьма накопиченими в сфері формування і розвитку трудового потенціалу проблемами, що зумовлюють деформацію соціального середовища, перешкоджають сталому структурно-інноваційному розвитку економіки» [10, с. 21].

В монографії за загальною редакцією Ю.В. Макогона [4] наголошується на загальних соціальних протиріччях між зростанням населення та його старінням. Праця та підприємницька діяльність перетворюються на дефіцитний ресурс суспільства. Наприклад, згідно з розрахунками ООН населення планети за наступні 50 років зросте на 3 мільярди, тобто в 1,5 рази порівняно з початком ХХІ століття, отже, буде складати більше 9 млрд. осіб, у 2100 році – 10,4 млрд. осіб. Авторами відзначено, що в країнах «третього світу», на відміну від розвинутих країн, проблема розриву між економічним станом країни та демографічним зростанням стоїть дуже гостро. «Прогнозується демографічне старіння населення, а нинішні темпи цього процесу не мають аналогів в історії людства. Це впливає на економічне зростання, збереження, ринки праці, пенсії, охорону здоров'я. У глобальному масштабі чисельність людей похилого віку зростає значно швидше, ніж чисельність населення загалом».

Мета статті полягає у більш уважному дослідженні наукових засад формування соціальних умов розвитку підприємництва та пенсійного забезпечення підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ХХ столітті через розвиток продуктивних сил і виробничих відносин під дією науково-технічного прогресу місце і роль соціального доходу в процесі справедливого розподілу отримали подальший розвиток. В цей час теоретичне обґрунтування поняття соціального доходу стало залежати від соціального статусу країн світу, тобто поділу країн на соціалістичні і капіталістичні.

Існують такі чотири принципи реалізації державою соціальної справедливості, як егалітарний; роулсіанський; утилітарний; ринковий.

Егалітарний принцип означає, що в суспільстві відсутня нерівність у розподілі доходів, а державна соціальна справедливість будується на «зрівняльному» принципі.

Роулсіанський – відносна економічна нерівність допустима лише тоді, коли вона сприяє досягненню вищого абсолютного рівня життя бідними членами суспільства.

Утилітарний – загальна корисність максимізується не у разі рівного розподілу багатства між членами суспільства, а в результаті пропорційного (відповідно до різних функцій корисності його розподілу).

Ринковий – розподіл доходів припускає відповідність доходу кожного власника фактору виробництва граничному продукту, отриманому від даного фактору. Таким чином, у цьому випадку допустима значна нерівність у розподілі доходів, який посилюється ринком.

Збільшення кількості найманих працівників супроводжується змінами вікової структури працездатного населення, а саме в його складі систематично збільшується доля пристарілих, що вимагає їх соціального захисту. Термін «соціальне забезпечення», який означає форму матеріального забезпечення непрацездатних громадян, офіційно закріплений у міжнародному Пакті про економічні, соціальні та культурні права, ухваленому Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року.

Конституцією України право на соціальний захист забезпечується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ та організацій, а також бюджетних та інших джерел фінансування соціального захисту населення. Рівноправ'я людей різного соціального статусу незалежно від громадянства, походження є важливим на шляху світового розвитку у сфері соціального забезпечення.

Одним з найважливіших факторів, під дією яких значною мірою зростає необхідність соціального захисту, його роль в житті людей, є різке зниження рівня забезпеченості економічно неактивної частини населення (пристарілих, непрацездатних та безробітних). Втрата основного та єдиного джерела засобів існування, яким є зарібок, ставить робітника та його сім'ю у винятково тяжке матеріальне положення, несе з собою убогість та бідність. Через це введення розвитку пенсійного забезпечення був і залишається одним з пріоритетних напрямів соціальної політики та діяльності будь-якої держави.

У Європейському Союзі діють загальні принципи щодо системи пенсійного забезпечення, кожна країна будує своє законодавство, виходячи з обсягу внесків до відповідних інститутів.

Однією з перших спроб введення системи пенсійного забезпечення у світі було прийняття німецьким урядом під керівництвом

О. фон Бісмарка в кінці XIX століття системи соціального страхування. Ця система використовувалася для працівників промисловості та була обов'язковою. В період з 1883 року до 1889 року з'являються медичні каси, каси взаємодопомоги. Ця система виявилася досить дієвою і стала поштовхом для створення аналогічних систем в інших країнах Європи. Наприклад, у Великобританії та Австралії перші державні пенсії почали виплачувати у 1908 році. Система використала спосіб «виплати на ходу», а саме виплати здійснювались з поточних доходів працюючих громадян тим, хто не працює. Фінансування бюджетів пенсійного забезпечення здійснюється під час використання відшкодувань з поточних доходів підприємств. Цей спосіб потім було використано в системі пенсійного забезпечення США, а саме було запроваджено президентом США Франкліном Рузвельтом одразу після «Великої депресії» у 1935 році, коли був прийнятий закон про обов'язкове пенсійне страхування, при цьому пенсії почали виплачувати з 1940 року. Цей спосіб був використаний державами Західної Європи, а також пострадянськими країнами та країнами Центральної та Східної Європи у 90-х роках, тому що ці держави мали соціально орієнтовану економіку і використали цю систему якості системи соціального забезпечення. Згідно з даними Міжнародної організації праці більша частина країн використовує цей спосіб «виплати на ходу». Причому частково сплачують внески роботодавці і частково – роботодавці і працівники. Ця система є розподільчою і не передбачає створення фондів для подальшого інвестування коштів і отримання інвестиційного доходу. Акумуляовані таким способом кошти тільки покривають поточні виплати пенсіонерам і можуть також бути задіяними для покриття дефіциту у несприятливі роки. Ця система є солідарною. Д.М. Сандлер у роботі «Сучасні принципи організації й регулювання пенсійного забезпечення» зазначає, що «перевага сформованих на цій основі великих розподільчих пенсійних систем укладається в незалежності розмірів пенсій від результатів функціонування фінансових ринків і діяльності керівництва пенсійних фондів» [9].

Спочатку держава не була задіяна у цьому процесі. Процес впровадження принципів участі держави у розвитку системи пенсійного забезпечення підприємців починається з 30-х років XX століття. Цей період характеризується формуванням багатьох національних систем пенсійного забезпечення. Пенсійні виплати забезпечуються страховими внесками громадян. Вирішенню цієї проблеми присвячені Атлантична хартія, Філадельфійська декларація Міжнародної організації праці. У 1935 році міжнародна організація праці виступила з ініціативою створення координаційної системи законодавства зі встановлення пенсій по старості, інвалідності, на випадок втрати годувальника. Багато західних країн приєдналися до

процесу проведення реформ у цій сфері. Передавав у цьому питанні уряд Англії. Особливий внесок було зроблено англійським політичним діячем, економістом, ім'ям якого було названо План Бевериджа із соціального забезпечення у 1942 році. Користуючись цим планом, уряд прийняв ряд документів щодо однакового соціального захисту громадян Англії, включаючи і захист від втрати заробітку, і положення про умови виплати пенсій, і встановлення їх однакового розміру. З впровадженням нової системи пенсійного забезпечення розширився вплив професіональних груп, більшу роль у цьому процесі стали відігравати роботодавці та держава.

Однак під час подальшого розвитку економіки, обсягів підприємницької діяльності держава вже не в змозі була виконувати усі функції. Тому вона повинна була делегувати деякі з них корпораціям та спеціалізованим організаціям, залишивши собі функції розподілу фондів пенсійного забезпечення.

Іншою системою пенсійного забезпечення є система, побудована на принципі накопичення коштів. Переважно за цією системою виплачується додаткова до державної пенсії. Причому виплачувана пенсія визначається за допомогою ділення накопиченого капіталу на коефіцієнт дожиття, який враховує середню тривалість життя населення. Якщо пенсіонер проживе довше, ніж зазначений період, то в періоді, що залишився, він отримає від держави розподільчу пенсію. У разі ранньої смерті кошти залишаються у загальному фонді. Позитивним фактором, що впливає на вибір накопичувальної системи як однієї з основних пенсійних систем, є те, що акумуляовані й інвестовані кошти є потужним фінансовим механізмом для економічного росту країни на міжнародній арені. Але при цьому потрібен стійкий баланс між активами та зобов'язаннями.

Пенсійна система колишнього СРСР та України не могла вже вирішувати всі соціальні питання суспільства. Солідарна пенсійна система, що побудована за принципом солідарності поколінь, де поточні виплати пенсіонерам здійснюються за рахунок пенсійних відрахувань працюючих, розмір пенсії залежить від демографічної ситуації, встановлених відсотків відрахувань на соціальне страхування та можливостей держави, повинна бути доповнена новою системою з новими можливостями.

У статті І.Л. Сазонця, О.А. Джусова «Інвестиційна система пенсійного забезпечення: Україна та іноземний досвід» [8] описується досвід пенсійного страхування США та Німеччини в контексті виявлення напрямів вдосконалення пенсійної системи України. По-перше, для планування пенсійної системи в Україні треба враховувати демографічні особливості країни. По-друге, для успішної реалізації пенсійних накопичувальних схем необхідним є виконання умов політичної, економічної стабільності, стійкості національної валюти, низького рівня інфляції. По-третє,

високорозвиненою повинна бути фінансова інфраструктура. По-четверте, податкова система підлягає значному вдосконаленню. По-п'яте, необхідним є гарантування виплат з використанням державного контролю. По-шосте, потрібно мати високий рівень довіри населення.

Велике значення у вирішенні проблеми пенсійного забезпечення має соціальна політика корпорацій. Серед основних ініціатив соціальної діяльності корпорацій Ф. Котлер та Лі Ненсі виділяють просування доброчинної справи, доброчинного маркетингу, корпоративного соціального маркетингу, корпоративної філантропії, волонтерської роботи на користь громадян, соціально-відповідальні підходи ведення бізнесу. Вчені стверджують, що компанія на власний розсуд запроваджує практику ведення бізнесу та робить інвестиції, зокрема, на додаткове сприяє забезпечення своїх працівників, які сприяють зростанню добробуту в громаді та збереженню довкілля [2, с. 91].

Висновки. Проведене нами дослідження показує, що пенсійна система в міжнародній економіці може бути ефективною під час використання засобів особистого страхування за умови обов'язкової підтримки держави, що дасть змогу підвищити рівень добробуту населення.

Велику роль в заохоченні трудящих до виплати пенсійних внесків відіграють строки, періоди начислення та обсяги внесків кожного. На розмір пенсії повинні впливати умови праці, рівень шкідливості, персональні підвищення пенсії за особливі досягнення працівника, а також можливість підвищеної небезпеки або шкідливості праці. Необхідно побудувати пенсійну систему таким чином, щоб розмір внесків збільшувався зі збільшенням стажу роботи, віку працівника. Причому зі зростанням суми внесків ця сума ще збільшується за умови наявності розрахунків виплат за допомогою методу складного відсотка. Хоча на першому етапі від системи вимагається регулярність та сума нагромадження внесків. Суттєвим фактором введення нової пенсійної системи є зростання довіри до неї населення країни.

На якісні та кількісні параметри формування пенсій мають вплив багато показників, серед яких слід назвати рівень заробітної плати, характер її зміни, вік виходу на пенсію, обсяги внесків, характер відрахувань, професійні специфікації, значення коефіцієнта заміщення рівня пенсії відносно рівня заробітної плати. Всі ці параметри мають бути прогнозованими, виходячи з сьогоденної ситуації в країні.

На успішність реформування пенсійної системи великий вплив здійснюють соціальне самопочуття, соціальні очікування, соціальна позиція. Соціальний настрій допомагає зробити загальну суспільну оцінку на предмет введення тих чи інших реформ у країні. Тому так важливо враховувати думку громадян щодо того чи іншого питання з пенсійних перетворень. Щодо цього багато науковців вживають інструмент анкетування для

виявлення позиції громадян стосовно того чи іншого питання пенсійних перевершень в країні.

Таким чином, на основі аналізу думок названих авторів класичної економічної науки та економічної науки України про становлення та розвиток пенсійних систем у підприємницькій діяльності можна стверджувати, що система пенсійного забезпечення нового типу – це багаторівнева пенсійна система, яка має за мету виконання основних принципів соціального захисту населення з делегуванням певних функцій корпораціям та державі, має великий потенціал у створенні пенсійних фондів з акумульованих коштів, що є потужним фінансовим механізмом для економічного зростання підприємництва та бізнесу. При цьому держава гарантує виконання усіх зобов'язань з пенсійного забезпечення як за накопичувальною, так і за розподільчою системою. Визначення основних параметрів нарахування пенсій проводиться за використанням новітніх технологій. Функціонування системи пенсійного забезпечення в країні повинно регулюватися за допомогою відповідної нормативно-законодавчої бази.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Звіт 2009 року щодо старіння населення: економічні та бюджетні прогнози для 27 країн ЄС (2008–2060) = (Англ. 2009 Ageing Report: economic and budgetary projections for the EU 27 (2008–2060)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication14992_en.pdf.
2. Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства / Ф. Котлер, Н. Лі ; пер. з англ. С.В. Яринич. – К. : Стандарт, 2005. – 302 с.
3. Луцький Р.П. Досвід реформування системи пенсійного забезпечення в країнах Європейського Союзу / Р.П. Луцький // Університетські наукові записки. – 2005. – № 4 (16). – С. 176–179.
4. Макогон Ю.В. Внешнеэкономическая деятельность и внешнеэкономические связи Украины / Ю.В. Макогон // Экономист. – 2001. – № 12. – С. 70–73.
5. Міненко В.Л. Реформування пенсійного забезпечення як чинник підвищення рівня зайнятості та розвитку ринку праці в Україні / В.Л. Міненко // Економіка та держава. – 2007. – № 3. – С. 71–73.
6. Надточій Б.О. Пенсія в Україні. Коментар до закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» / Б.О. Надточій, Л.А. Демчук. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 512 с.
7. Національна система загальнообов'язкового державного соціального страхування: сучасні проблеми та стратегія розвитку : [монографія] / відп. ред. Е.М. Лібанова. – К. : Ін-т демогр. та соц. досліджень, 2006. – 179 с.
8. Сазонець О.М. Сутність глобалізації в контексті розвитку світової економіки / О.М. Сазонець // Європейська інтеграція і перспективи розвитку економічного потенціалу України на сучасному етапі : мат. І Міжнар. наук.-практ. конф. (19 травня 2007 року). – Дніпропетровськ, 2007. – С. 32–34.
9. Сандлер Д.М. Сучасні принципи організації й регулювання пенсійного забезпечення / Д.М. Сандлер // Економіка та держава. – 2007. – № 11. – Спецвипуск. – С. 98–100.
10. Шаульська Л.В. Трудовий потенціал як чинник інноваційного розвитку / Л.В. Шаульська // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. – 2005. – Т. 8. – № 9. – С. 256–262.